miexi fuq l-ilma, f'Baħar Tabarija, dan li qegħdin insemmu hawnhekk.

Hekk, mela, dorna dawra ħafifa, bil-għaġla u bil-ħsieb, mal-Baħar ta' Tabarija, u rajna ftit kif inhu u kemm hu kbir. Hemm wisq aktar x'wieħed igiħd fuq dan il-Baħar, u fuq il-belt li tatu isimha, u fuq ir-rħula u l-igbla ta' ma' dwaru. Dan k'Alla jrid nagħmluh 'il quddiem.

BEN-JEHUŻA

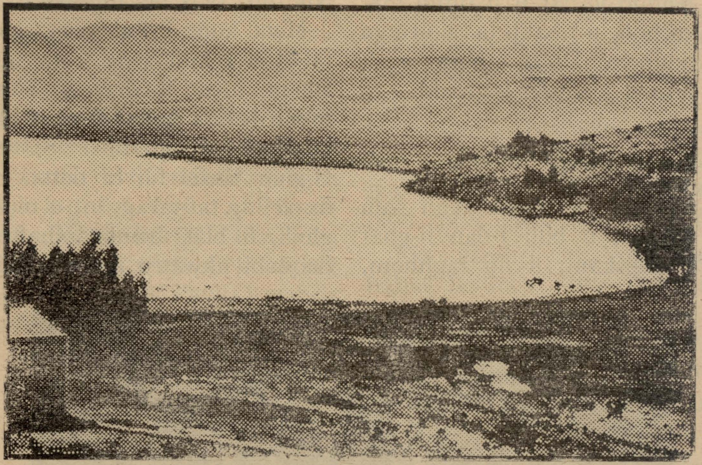

Daħla fil-Baħar ta' Tabarija, li aktarx fiha Sidna Ġesù Kristu qagħad jgħallem bit-tixbihat, minn fuq id-dgħajsa ta' San Pietru, lin-nies li kienu bil-qegħda fix-xatt.

IL-MADONNA TAL-ĦALIB

Ġewwa Betlehem, xi tlitt mitt pass bgħid mill-Bażilka tal-Milied, hemm knisja żgħira taħt l-art, jew aħjar, hemm għar żgħir magħmul knisja, donnu l-għar tal-Mensija ta' Malta, li l-Għarab jgħidulu "Magħaret Sitti Miriam", u l-Ewropin jgħidulu l-"Knisja tal-Madonna tal-Ħalib". Mill-qedem in-nies ta' Betlehem jgħidu li ġewwa dak l-għar, San Ġużepp ħeba lil Madonna u lil Ġesù Bambin, malli l-Anġlu ħabbru li Erodi kien se jiġbor is-subien iż-żgħar ta' Betlehem, biex jidbaħhom.

Il-blat li minnu magħmul il-għar, (jiġifieri l-ħitan u s-saqaf) hu abjad u artab li taqtgħu malajr, donnu ġibs. Fuq hekk ukoll, in-nies ta' Betlehem jgħidu ħaġa: jgħidu li l-Madonna kif kienet moħbija f'dak il-għar bil-lejl, tistenna lil san Ġużepp jiġi bil-ħmara ħalli jħarrabha lejn il-Masar, u kienet qegħda tradda lil Bambin, mimdud fi ħdanha, san Ġużepp ġie, ittawwal minn bieb il-għar u qalilha: "Mirjam, għaġġel! Ejja ħalli nitilqu!" Hija qamet bil-għaġla, u kif il-Bambin telaq minn xuftejh sidirha, ftit mill-ħalib verġni waqa' fl-art. U b'hekk il-blat tal-għar sar kollu artab u abjad, qisu ħalib magħqud.

Jekk din hix ġrajja minnha, jew xi qlajja tan-nies ta' Betlehem, għax dehritilhom ħaġa tal-għaġeb il-bjuda u r-rtuba tal-blat tal-għar, ħadd ma jaf sewwa. Imma hi ħaġa minnha li ħadd ma jista' jiċħadha, li n-nisa ta' Betle-

ħem u tar-rħula tal-qrib, Kattoliċi, Xiżmatiċi u Misilmin, kull meta jidhrilhom li jkun jonqoshom il-ħalib minn sidirhom — għax hemm bil-bottijiet u l-fliexken ma jemmnux — imorru ġewwa dan l-għar, joborxu ftit trab abjad mill-blat, jeħduh id-dar u jħalltuh ma' l-ilma u jixorbuh, u l-ħalib ta' sidirhom jerġa' jiżdidilhom. Dana minnu, u l-Palestina jafu u jemmnu kulħadd.

* * *

Billi n-nies ta' Betlehem minn snin 'il hawn żdiedu, u billi f'dan il-għar ir-Rħieb Franġiskani, li hu tagħhom, bi tagħhom biex il-Madonna tberikhomlhom, u jekk ikunu morda, troddilhom is-saħħa u l-għafja mill-ġdid. Hawnhekk sa ngħid ħaġa li mhux qrajtha, anqas smajtha, imma rajtha b'għajnejja. Ħaġa żgħira u kurjuża. Niktibha biex ma tintilifx.

Meta kont il-Palestina, għal ħabta tal-Milied kull sena kont immur Betlehem, inżur il-Għar tat-Twelid, u kif inkun hemm ngħaddi nżur lil Madonna tal-Ħalib u ngħidilha 'Salve Regina'. Il-għar tinżel fih bi tlettax-il tarġa, u fix-xellug tat-taraġ, int u nieżel, ftit fil-għoli, fil-blat hemm imħaffra donnha tieqa bi nkwatru mdendel fiha. Jiena

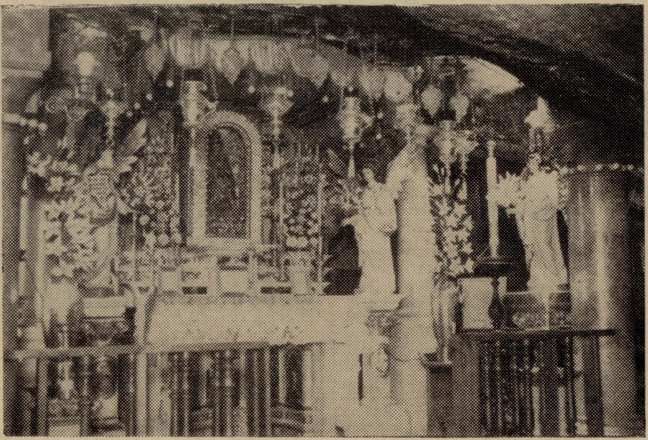

Artal, niċċa, anġli, xama' u fjuri, ġewwa l-Kappella tal-Ħalib, li tinsab qrib il-Għar ta' Betlehem.

iqaddsu kuljum, u fil-għejjieda tal-Madonna jagħmlu Tridu jew Novena li għalihom in-nies ta' Betlehem jahdru bil-mijiet, il-Franġiskani kellhom iħaffru bħal barriera quddiem il-għar u jsaqqfuha u jagħmluha knisja mhix ħelwa bi ftit.

Dan il-għar, jew knisja, tista' tgħid li huwa l-knisja tan-**nisa** ta' Betlehem, li huma ġejjin u sejrin hemm għal kull ħtieġa, jitolbu lil Madonna tidħol għalihom u tgħinhom. Hemm jieħdu t-trakont naraha, imma qatt ma tajt każ tagħha. Darba kif kont nieżel ma' ġenb din it-tieqa rajt żewġ nisa: mara żagħżugħa u mara mdaħħla fiż-żmien. Il-mara ż-żagħżugħa kienet qiegħda żżomm tifel ta' xi sentejn jew tlieta, wiċċu 'l ġewwa, fit-tieqa. Hemm tista' ssaqsi li trid, għalhekk jien staqsejt lill-mara x-xiħa: "X'hu hawna?" Hi tbissmet u weġbitni: "Hawna jxaħħu l-awlâd". Jiġifieri: "Hawn iġiegħlu t-tfal żgħar jagħmlu ftit ta' l-ilma".

Jaħasra! Iġibu t-tfal żgħar jagħmlu ftit ilma fil-knisja, għad-devozzjoni! Jien ma stagħġibtx, u ma fihiex x'tistagħġeb. Il-mammiet jibżgħu għal uliedhom, u jfittxu l-għajnuna tal-Madonna, li Hija wkoll Mamma, malli jintebħu b'xi nuqqas fis-saħħa tagħhom, ikun x'ikun.

* * *

Issa naqra mill-istorja ta' dan il-għar, u biżżejjed għal din id-darba.

L-ewwel darba li hu miktub li kien hawn knisja fuq dan il-għar, hi fis-seklu Ħamsa. Mhux knisja biss kien hawn, imma knisja u dejr, li aktarx kienet bniethom Santa Pawla, waħda mara għanja Rumana li kienet marret Betlehem ma' San Ġlormu, u baqgħet hemm, u waqqfet Xirka ta' nisa, bħala Raħbiet. Dawn il-knisja u d-dejr ġarrfuhom il-Misilmin, imma wara, il-knisja reġgħu bnewha l-Griegi u semmewha San Nikola. Din il-knisja kellha ħajja qasira, għax meta s-Salibin ħadu Betlehem, sabuha ħerba mill-ġdid.

Meta l-Franġiskani trawmu f'Betlehem, mill-ewwel xeħtu għajnejhom fuq dal-Għar Imqaddes u ħasbu biex iġibuh taħt idejhom, lilu u l-ħerba tal-knisja ta' San Nikola. Fuq hekk kellhom ħafna ġlied mal-Griegi, li jgħidu li hemm tagħhom, imma fl-aħħar ġiebuha żewġ; biss, li l-Għar kellhom iħalluh miftuħ, biex min irid jista' jżuru. Fis-sena 1375 il-Papa ta' dak iż-żmien ħareġ bolla li biha tahom il-ħalla li jistgħu jqaddsu ġewwa dak l-Għar, kif kienet ix-xewqa tagħhom. Fis-sena 1493 laħaq Kustodju ta' l-Art Imqaddsa Patri Franġisk Suriano u ġewwa dal-Għar bena artal tar-rħam, u bis-saħħa ta' dan l-artal, biex ħadd ma jidħol bil-lejl u jkissru, waħħal f'bieb l-Għar xatba sħiħa tal-ħadid u qafilha.

Il-lum, kif għedna, l-Għar tal-Ħalib huwa ġawhra ta' knisja. Fuq l-artal hemm niċċa b'sura tal-Madonna tradda lill-Bambin, imdawra bil-wegħdi tad-deheb u tal-fidda, mogħtija lilha l-aktar min-nisa, b'xhieda talli semgħet it-talb tagħhom. Quddiemha hemm dejjem għadd ta' xama' jixgħel, u lampieri żgħar inemnmu, lejl u nhar.

Fiż-żmenijiet tan-Nofs, l-aktar għal ħabta tas-sena 1400, fl-Italja jissemmew wisq ir-**Relikwji,** li kien fihom ftit ħalib tal-Madonna. Dak li jgħidulu ħalib mhux ħaġ'oħra għajr żrar abjad, meħud minn dan il-Għar. F'San Ġwann tal-Belt, hawn Malta, fl-artal tar-**Relikwji,** igħidu li hemm ukoll ftit ħalib tal-Madonna, li ma għandniex xi ngħidu, għandna naħsbu li hu xi żrara meħuda minn dak il-Għar li hemm Betlehem, bħal dawk li semmejna fuq.

Il-Franġiskani ġewwa dan l-Għar jagħmlu quddiesa kbira ħames darbiet fis-sena. Jagħmlu wkoll fiha x-xahar ta' Mejju, u fih jiltaqgħu x-xebbiet ta' Betlehem tax-**Xirka tal-Bniet ta' Marija.** Fil-għejjieda tal-Madonna, il-Franġiskani jagħmlu żjara lil dan il-Għar ma' l-Insara ta' Betlehem, u jagħtu l-**Barka u** jitolbu lkoll flimkien.

Fra LATTANZJU o.f.m.

DAN IL-QARI

JAGĦTI L-FESTI T-TAJBA LILL-IMSEĦBIN

LIL QRABATHOM U LIL ĦBIEBHOM.